

Manifestări religioase în spațiul virtual și implicațiile acestora față de securitatea cibernetică

Implications of the digital era on state security and the current world configuration

Pr.drd. Ciprian Ion IONIȚĂ*

*Patriarhia Română

e-mail: ciprianionita@yahoo.com

Abstract

Odată cu apariția internetului, a luat naștere o nouă lume. Se pune întrebarea dacă noile rețele de tip religios, formate în acest spațiu, vor constitui comunități viabile pentru viitor sau dacă se vor dovedi a fi doar niște elemente adjuvante. Spațiul cibernetic, ca rod al descoperirilor științifice recente, poate reprezenta o utilitate a religiei, în raport cu tumultuoasa lume a secolului al XXI-lea, dar și o capcană disimulată atât pentru reprezentanții cultelor, cât și pentru discipolii acestora. Apariția internetului și amprenta ireversibilă asupra comunicării umane au generat în scurt timp manifestarea unui nou tip de religiozitate în lumea virtuală.

With the advent of the internet, a new world was born. The question arises whether the new religious networks formed in this space will constitute viable communities for the future or if they will prove to be merely auxiliary elements. Cyberspace can represent both a utility for religion in relation to the tumultuous world of the 21st century and a disguised trap, both for the representatives of religious denominations and their followers. The emergence of the internet and its irreversible impact on human communication has quickly generated the manifestation of a new type of religiosity in the virtual world.

Cuvinte-cheie:

internet; tehnologie; religie; creștinism; comunitate virtuală; ciberreligie.

Keywords:

internet; technology; religion; Christianity; virtual community; cyber-religion.

Info articol

Primit: 9 iulie 2024; Evaluat: 16 august 2024; Acceptat: 12 septembrie 2024; Disponibil online: 15 octombrie 2024

Citare: Ioniță, I. 2024. „Manifestări religioase în spațiul virtual și implicațiile acestora față de securitatea cibernetică. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 13(3): 194-206. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-24-33>

Un punct de pornire excelent pentru cercetarea prezenței religiosului în spațiul virtual poate fi analiza modulului în care s-au raportat religiile lumii la tehnologiile de comunicare și de informare din cele mai vechi timpuri. Așadar, un bun exemplu poate fi chiar Sfântul Apostol Pavel, care s-a folosit din plin de tehnologia existentă la acea vreme, referindu-ne, bineînțeles, la epistole, scrisori, adică la scris. Scrisul și cititul nu erau ceva la îndemâna oricui în acea vreme, și dacă luăm în calcul și faptul că Hristos nu ne-a lăsat nimic în scris, am putea spune că atât apostolul Pavel, cât și ceilalți ucenici care și-au așternut relatările în scris nu s-au sfiit să folosească metode netradiționale pentru a-și atinge scopul: propovăduirea învățaturii creștine. Realmente, existența Sfintei Scripturi în forma în care o avem astăzi se datorează faptului că Sfinții Apostoli s-au folosit de tehnologia veacului lor. Și, acest lucru este valabil și pentru celelalte religii monoteiste (creștinism, iudaism, islam), dar și pentru toate celelalte religii, întrucât s-au folosit de știința scrisului și a comunicării existente atunci, fără a o considera nepotrivită pentru scopul lor, majoritatea având texte sacre, din care își iau seva, esența lor. Scrisul și comunicarea epistolară au reprezentat pentru Antichitate un avans al științei, iar vorbirea orală și transmiterea informațiilor prin viu grai reprezentau metoda tradițională și cea mai folosită în răspândirea învățăturilor de credință. De fapt, tot Sf. Apostol Pavel a fost cel care a folosit ambele metode, așa după cum reiese din pasajul următor al Sfintei Scripturi: *„Fraților, stați neclintii și țineți predaniile pe care le-ați învățat, fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră.”* (II Tesaloniceni 2, 15).

Pornind de la analogia aceasta, revenim în secolul al XXI-lea, și observăm că mediul virtual, internetul, spațiul cibernetic reprezintă noile cuceriri ale științei care au afectat viața indivizilor în toate aspectele ei, de la cel social, privat până la cel religios. Specificul secolului al XXI-lea se datorează, bineînțeles, secolului precedent, când, după Cel de-Al Doilea Război Mondial, lumea a avut parte de schimbări majore pe toate planurile. Cauza acestor schimbări a fost deosebita preocupare a omului față de știință, iar unul dintre rezultatele principale ale acestei preocupări a fost apariția tehnologiei informației și a calculatorului.

Prezența religiei în spațiul virtual

Comunicarea religioasă în mediul online a ridicat problema digitalizării religiei ori a modulului în care mediul digital poate influența sau chiar modifica elemente consacrate ale religiei. Unii au ajuns chiar să aducă în discuție expresii precum *„ciberreligia”*, referindu-se la prezența organizațiilor religioase și a activităților lor în acest *„ciberspațiu”* (Brasher 2001). Încă din 1996, Stephen O’ Leary semnală faptul că transferul religiilor din offline în online va schimba credința și practica religioasă într-un mod revoluționar (O’Leary 1996, 781-808).

Prezența religioasă în acest *„ciberspațiu”* a început în jurul anilor ’80, când în cadrul forumului *CommuniTree*, niște studenți din Chicago au început o discuție online, intitulată *„Creează propria ta religie”* (Bușcă 2019). După anii ’90, multe organizații religioase au început să facă tranziția dinspre offline spre online, iar astăzi majoritatea

organizațiilor de acest gen și-au creat propriile site-uri, forumuri, bloguri în spațiul virtual sau pagini pe rețelele de socializare. Cu timpul, spațiul religios virtual și-a sporit consistența și a devenit din ce în ce mai multicolor din punct de vedere confesional și din punctul de vedere al tipului de informații existente pe platforme. Dacă până în anul 2019, religiile au folosit spațiul virtual ca mijloc secundar de comunicare și propovăduire, odată cu schimbările pe care virusul SARS-CoV-2 le-a adus în lume, oferta religioasă prezentă în online a devenit principalul loc pe care oamenii îl consultă atunci când au nevoie de spiritualitate.

În contextul în care foarte mulți oameni își desfășoară activitatea în limitele propriului cămin, iar întâlnirea cu comunitatea din care face parte se petrece aproape numai în regim online, impactul lumii virtuale asupra religiozității se poate observa mult mai ușor. Departe de a ne situa pe poziția de a discredita întru totul folosul real adus de internet societății, comunitățile trebuie să conștientizeze atât avantajele, cât și inconvenientele pe care spațiul virtual le aduce. Cu alte cuvinte, este necesar ca cei interesați de spiritualitate să recunoască momentele în care internetul trece de la a fi un supermarket religios la un loc care să înlocuiască într-un mod satisfăcător comuniunea reală ce ar trebui să aibă loc în locașul de cult. Scopul acestui studiu este de a pune în evidență utilitatea misionară și informațională pe care ne-o oferă digitalizarea, dar mai ales de a conștientiza riscurile pe care le implică aceasta asupra religiilor tradiționale, dar și asupra securității cibernetice, în general.

Așa după am spus, impactul pe care spațiul virtual l-a avut asupra religiilor se constituie din aspecte atât pozitive, cât și negative. Pornind de la foloasele pe care mediul online le oferă atât credincioșilor, cât și liderilor religioși, trebuie recunoscut faptul că fluxul rapid de informații către un număr ridicat de persoane reprezintă un avantaj principal, care poate ajuta în mod real atingerea scopurilor religioase. Conducătorii religioși pot forma comunități religioase numeroase mult mai rapid și le pot informa într-un mod foarte eficient, putând să se folosească și de un feedback mult mai eficient din partea următorilor.

Dintre aspectele negative, menționăm faptul că orice comunitate religioasă sau sectă poate ajunge foarte ușor la potențiali adepți, ceea ce reprezintă o problemă atunci când ideile și valorile împărtășite nu sunt gesturi de bună-credință. Putem da ca exemplu momentul în care reprezentanții curentelor milenariste au profitat de puterea internetului și astfel s-a ajuns ca poliția din diferite locuri ale lumii să se autosesizeze pentru ca răspândirea ideilor apocaliptice să nu destabilizeze societatea (Mayer 2000, 131-132). Încă din anii '90, în presa internațională au început să se exprime îngrijorări referitoare la faptul că noile mișcări religioase folosesc internetul ca pe o „*autostradă informațională*”, în scopul atingerii obiectivelor (Mayer 2000, 131-132). O altă problemă este faptul că motoarele de căutare pun pe picior de egalitate atât religiile consacrate, cât și grupările religioase recente. Neajunsurile comunităților virtuale se întrevăd și de cealaltă baricadă, cea a adepților unei religii, în sensul că, deși comunitățile online facilitează relaționarea dintre individ și instituție (Campbell 2012, 68-76), totuși identitățile false distrug tocmai autenticitatea comunității și sensul acesteia.

O altă problemă privind digitalizarea religiei e reprezentată de modul în care unii indivizi se raportează la internet. Internetul, ca o nouă știință, poate stârni în rândul multor persoane o venerație comparabilă cu cea religioasă (Parna 2010). În contextul în care, în 2020, numărul device-urilor conectate la internet, deținute în medie de o persoană, era de 6.58, numărul fiind în rapidă creștere (jazenetworks.com 2019), putem spune că internetul a devenit o nouă religie. Noile generații nu își mai pot imagina viața fără a fi conectați la rețea. Dorința de conectare la o astfel de rețea, în detrimentul „conectării” cu Dumnezeu, poate fi observată foarte ușor și de aceea ne putem permite a face o astfel de comparație între religiile tradiționale și religia internetului. Divinizarea lumii virtuale este o realitate. Spre deosebire de secte, unde întemeietorii își caută adepți, în cazul internetului, adepții sunt cei care doresc să se conecteze din ce în ce mai mult la rețea, ajungând să fie dependenți de aceasta. Legată de acest subiect este și tema jocurilor video, care se înscrie în același tip de dependență față de o lume virtuală și potrivit cercetătorilor, poate fi comparată cu apartenența la o comunitate religioasă (Bâru 2018, 65-80).

Mai mult decât atât, unii văd internetul ca instrument al unei noi societăți ideale, al unei noi ere, ca loc al împlinirii aspirațiilor religioase, asociate cu Împărăția Cerurilor, „*Noul Ierusalim*” (Mureșan 2008, 160-172).

Pe de altă parte, există autori care văd activitatea online a entităților religioase, mai degrabă ca pe o dorință de afirmare ca brand religios, prin prisma marketingului (Echols 2013, 10). Internetul riscă să devină un supermarket al credințelor, având ca scop atragerea utilizatorilor de internet cu scopuri deseori neloiale.

Deși putem vorbi despre impactul spațiului virtual asupra religiei, în general, totuși, fragmentarea lumii în diferite religii și denominațiuni ne arată că au existat comportamente diferite față de tehnologie, în funcție de fiecare tip de comunitate religioasă, în parte. Se poate observa modul în care religiile se raportează la noile tehnologii, analizând atât celeritatea adoptării acestora, cât și amplitudinea și locul permis acestuia în practicile religioase. În general, marile religii tradiționale au fost cele care s-au adaptat mai greu noilor mijloace de comunicare, deoarece mediul virtual, deși sporește accesibilitatea, acesta creează un conflict cu specificul religiilor consacrate. Profunzimea acestor religii se bazează pe participarea personală și pe responsabilizarea membrilor comunității religioase, și putem spune că mediul online are capacitatea de a schimba natura religiilor tradiționale, încurajând detașarea identitară și prin urmare destructurarea ideii de comunitate reală (Vecoli 2013).

De-a lungul timpului, oprobriul reprezentanților religiilor consacrate față de hibridizarea religioasă, provocată de formele religioase virtuale, a reprezentat o constantă, dar nu o regulă (Campbell 2012, 68-76). Așadar, putem afirma că, spre deosebire de celelalte organizații religioase (putem da ca exemplu în acest sens Noile Mișcări Religioase, care au apărut ca răspuns la curiozitatea omului față de nou și exotic, curiozitate care se pliază foarte ușor pe specificul mediului virtual, unde „cererea” întâlnește nenumărate „oferte” (Achimescu 2012), religiile tradiționale sunt caracterizate prin reticența față de noile tehnologii de comunicare, dar și

prin vulnerabilitate față de acestea. Totuși, vom vedea că vulnerabilitatea religiilor tradiționale față de lumea virtuală nu a creat un zid de netrecut între cele două elemente, și exponenții acestor religii au reușit să descopere și să se folosească de oportunitatea acestor noi descoperiri.

Creștinismul

Se cuvine să acordam atenție, în primul rând, creștinismului, având cea mai numeroasă populație de pe glob, fie ea fragmentată în numeroase confesiuni. Făcând parte din cele trei mari religii monoteiste și tradiționale, în funcție de confesiune, întâlnim moduri de raportare variate față de noile inovații tehnologice, însă putem vorbi despre o preponderență deschidere față de tehnologie. În general, în creștinism, tendința este de a susține că mesajul creștin, Evanghelia, trebuie transmis prin orice mijloc existent în fiecare epocă ([Mureșan 2008](#), 160-172).

Papa Ioan Paul al II-lea s-a numărat printre cei care au conștientizat valoarea noilor instrumente de comunicare în masă și a încurajat folosirea acestora în vederea îndeplinirii misiunii Bisericii, ca o nouă formă de Evanghelizare ([Papa Ioan 1990](#)). Într-unul din comunicatele sale, pontiful a subliniat faptul că tehnologia poate sprijini Biserica în atingerea obiectivelor sale, însă în același timp, a spus că oamenii trebuie să se roage pentru înțelepciune, astfel încât să se folosească de tehnologie, în scopul apropierii de Dumnezeu ([Papa Ioan 1990](#)), înțelegându-se faptul că, fără înțelepciune, noile descoperiri științifice pot vătăma sufletele. Biserica Catolică și-a deschis propriul spațiu virtual încă din anul 1995 (www.vatican.va).

În cazul Bisericii Ortodoxe, aceasta își promovează activitatea online încă din anii '90, când au fost create primele website-uri ale Bisericilor Ortodoxe din întreaga lume (Orthodox Church of America pare să fie prima Biserică Ortodoxă înregistrată în mediul online, anul 1995 fiind anul înregistrării site-ului său în rețeaua World Wide Web, urmată de majoritatea celorlalte Biserici la începutul anilor 2000). Deși este o instituție religioasă tradițională în sensul propriu al cuvântului, aceasta nu a putut rămâne pasivă la avantajele reale pe care noile tehnologii le oferă în domeniul comunicării și al stocării și transmiterii de informații.

Începând cu primii ani ai secolului al XXI-lea, fiecare patriarhie, mitropolie, arhiepiscopie, parohie sau comunitate ortodoxă și-a alocat un spațiu în rețeaua World Wide Web, fie prin înființarea de site-uri sau bloguri, fie prin crearea de pagini pe diferite rețele sociale. Procesul „cuceririi” acestui spațiu a decurs în mod diferit pentru fiecare Biserică Ortodoxă Soră în parte, deși se pot observa niște elemente comune. De fapt, fiecare țară ortodoxă a avut atât susținători ai adoptării tehnologiei în Biserică, cât și vehemenți oponenți ai acestei idei.

Ca exemplu, în cazul Rusiei, putem găsi în presa internațională informații despre atitudini diametral opuse, referitoare la folosirea internetului în cadrul Bisericii,

din partea a doi patriarhi ai acestei țări. Astfel, în 2007, Patriarhul Alexei al II-lea al Rusiei a inițiat un serviciu ortodox, deschis 24 de ore din 24, prin care se pot oferi credincioșilor răspunsuri la întrebările acestora (Mureșan 2008, 160-172), arătând faptul că Biserica nu trebuie să neglijeze oportunitățile oferite de internet (Volkova 2021). Pe de altă parte, în 2019, succesorul Patriarhului Alexei, Patriarhul Chiril, a făcut unele afirmații care, deși nu indică o poziție generală împotriva avansurilor tehnologice, totuși a subliniat posibilele efecte devastatoare ale internetului și a asociat folosirea internetului cu cauza venirii antihristului (Ma 2019).

În cazul Bisericii Ortodoxe Române, deși pot fi identificate și voci disidente referitoare la tema spațiului virtual și a avansurilor tehnologice, în general, amintim, în primul rând, poziția Pr. Dumitru Stăniloae față de problema necesității adaptării misiunii pastorale a Bisericii la evoluția tiparului, care înlesnea accesul populației la informație și la lectura religioasă. Tot Părintele Stăniloae afirma, în 1938, că „preotul, factorul cel mai responsabil în apărarea credinței poporului, trebuie să se folosească de arme noi” și „din mijloacele actuale de păstorire nu mai poate lipsi răspândirea asiduă a cărții și a foii bune” (Stăniloae 1938, 1), având ca motiv al acestor necesități faptul că „Biserica, susținătoarea culturii într-o vreme când alții dormeau, nu poate face astăzi figura tristă a unei instituții obscurantiste, înapoiate” (Stăniloae 1938, 1).

Această deschidere față de tehnologie se poate observa și în Biserica Ortodoxă Română a secolului următor, iar ca dovadă a acestui lucru, amintim faptul că, în bibliografia cerută pentru examenul de capacitate preoțească din cadrul Arhiepiscopiei Bucureștilor, încă din anul 2013 se găsea o lucrare, din care viitorii slujitori ai Bisericii ar putea extrage modul în care ar putea folosi mijloace moderne de comunicare în pastorația ortodoxă. Autorul acestei cărți, Gheorghe-Cristian Popa, afirma, în prefața cărții sale, următoarele:

„Instrumentele pe care ni le pune la îndemână tehnologia modernă pot fi convertite și folosite pentru a vorbi omului de astăzi despre Hristos într-un mod adecvat stării lui sufletești, marcate inevitabil de imergența mass-media. Scepticismul față de instrumentele mediatice nu poate fi justificat. Nu avem nici o scuză pentru a evita aceste mijloace de comunicare cu care omul contemporan este surprinzător de familiarizat. Justificată și necesară cu adevărat este doar prudența față de riscurile pe care le presupune autonomizarea sau absolutizarea lor.” (Popa 2013).

Biserica Ortodoxă Română și-a arătat deschiderea față de mijloacele moderne de comunicare în masă încă din secolul trecut, însă începând cu anul 2007, când Preafericitul Părinte Patriarh Daniel a fost întronizat, Biserica și-a extins în mod deosebit activitatea mediatică prin mai multe servicii, precum: agenția de știri Basilica, Televiziunea Trinitas, Radio Trinitas, Ziarul Lumina; servicii care sunt constant îmbunătățite și prin care este susținută și promovată întreaga activitate a Bisericii.

Spre deosebire de lumea occidentală, ortodoxia, în general, nu a îmbrățișat așa ușor noile tehnologii ale veacului (Vidican-Manci 2020), deși nu putem spune că s-a opus acestora, ci doar le-a privit cu mai multă circumspecție și a încercat să observe dacă

nu cumva acestea reprezintă o sabie cu două tășuri. Conștientizarea posibilelor pericole apărute prin utilizarea mediului virtual s-a reflectat în moderația cu care Biserica a relaționat cu internetul, cel puțin în faza incipientă a acestuia. Am spus mai devreme că se pot identifica și niște cauze externe ale adoptării lente a mediului virtual. Pe lângă faptul că țările în care trăiesc cei mai mulți creștini ortodocși nu se numără printre cele mai avansate state din punct de vedere tehnologic din lume, considerăm că cel de-al doilea motiv este mult mai important, întrucât reprezintă un element doctrinar care constituie un punct important de divergență între Apus și Răsărit. Modul în care Biserica Catolică, în mod special, se raportează la lume și prin urmare la dezvoltarea acesteia pe toate planurile este diferit de cel al Bisericii Ortodoxe, prin faptul că cea dintâi are o viziune asupra lumii bazată pe rațiune. În timp ce catolicismul încearcă să înțeleagă divinitatea și creația pe baza rațiunii naturale și prin uzul scolasticii, ortodoxia, pe de altă parte, deși nu a negat importanța rațiunii, a pus totuși pe primul loc empiria. Trăirea etosului ortodox se bazează, în principal, pe experiența trăită în Biserică prin harul Duhului Sfânt.

Atât Sfinții Părinți ai primelor secole, cât și teologii ortodocși, precum Pr. Dumitru Stăniloae (Stăniloae 1978), au subliniat în mod deosebit aceste aspecte extrem de importante pentru teologia ortodoxă. Iar experiența duhovnicească poate fi autentică numai atunci când este păstrată în Biserică, prin Sfintele Taine și prin cult, având la bază învățătura de credință ortodoxă. De aceea orice lucru care ar putea periclita aceste elemente esențiale pentru ortodoxie este privit cu precauție de către Biserică.

De altfel, și față de cultele protestante, Biserica Ortodoxă a avut întotdeauna o viziune diferită, având în vedere contrastul reprezentat de autoritatea Sfintei Tradiții în ortodoxie și dictonul „*Sola Scriptura*” din protestantism. Deși am menționat faptul că Biserica Ortodoxă s-a caracterizat printr-o adoptare precaută a noilor tehnologii, totuși putem observa că, datorită caracterului dinamic al Sfintei Tradiții, aceasta se poate plia într-un mod mult mai facil pe provocările actuale ale lumii. Spre deosebire de Sfânta Scriptură, al cărei caracter statornic poate prezenta unele limite în găsirea răspunsurilor pentru provocările lumii, Sfânta Tradiție completează textul imuabil al Scripturii și aduce creștinilor soluții pentru întorsăturile pe care le poate lua omenirea în orice moment al istoriei. Cu alte cuvinte, Biserica Ortodoxă are toate pârghiile și elementele necesare pentru a se folosi cu înțelepciune de avansurile tehnologice ale lumii. În acest context, Părintele Gheorghios Metallinos vorbea despre „*necesitatea reexprimării tradiției ca o continuitate a vieții trupului bisericesc cu mijloace concrete ale epocii noastre*” (Metallinos 2004).

Principalul avantaj pe care Biserica l-a câștigat prin intermediul spațiului virtual este posibilitatea mutării activităților comunităților religioase din cadrul spațial, fizic al locașului de cult în mediul online. Însă, în funcție de modul de utilizare a acestui instrument de comunicare, acesta poate avea efecte benefice ori nefaste asupra vieții comunității religioase. În general, Biserica Ortodoxă a știut să păstreze un echilibru între ceea ce însemna viața religioasă înainte și după apariția spațiului virtual, însă este necesar să precizăm câteva aspecte importante.

În primul rând, faptul că majoritatea structurilor religioase din cadrul Bisericii Ortodoxe au propriul site, blog sau pagină pe o rețea de socializare a întărit relația dintre reprezentanții Bisericii și credincioși și a creat punți de legătură între Biserică și oricine este interesat de activitatea acesteia. Acest lucru se realiza mult mai anevoios în perioada când Biserica se folosea doar de cărți, articole sau comunicate în format fizic și cu atât mai puțin în perioada premergătoare tiparului. Comunicarea online nu a devenit exclusivă și nici nu este de dorit acest lucru. De aceea adoptarea noilor tehnologii trebuie făcută prin incluziune, astfel încât să nu ne îndepărtăm de modul în care apostolii și creștinii primelor veacuri realizau comuniunea în Biserică.

Faptul că există posibilitatea urmării slujbelor religioase prin intermediul televiziunii și al internetului, a citirii predicilor și catehezelor preoților pe internet, a comunicării cu duhovnicul prin metodele moderne de comunicare reprezintă o cale nemaipomenită pentru Biserică, prin care să țină legătura cu credincioșii săi, chiar fără a-i avea prezenți în mijlocul locașului de cult. Astfel, Biserica nu mai este limitată de numărul de persoane care pot intra în biserică. Într-o biserică în care, în mod obișnuit, pot participa la Sf. Liturghie aproximativ 100 de persoane, prin intermediul transmiterii slujbei online, slujba poate fi urmărită de un număr nelimitat de credincioși doar prin accesarea unui link pe PC sau pe telefonul mobil. Predicile preoților și episcopilor, rostite în duminici și de sărbători, pot fi citite sau ascultate de un număr nelimitat de doritori, dacă acestea sunt postate de parohie/episcopie în spațiul virtual propriu. Aceste lucruri deschid noi posibilități de propovăduire, misiune și desfășurare a activităților Bisericii, care ar fi fost imposibil de realizat în secolul trecut. Cu atât mai mult, Biserica s-a folosit de toate aceste mijloace în perioada recentă, începând cu anul 2019 al debutului pandemiei de coronavirus, când multe activități ale societății s-au mutat din offline în online, în măsura în care a fost posibil acest lucru.

Nu în ultimul rând, posibilitatea transferului rapid de informații și a stocării acestora a deschis calea creării bibliotecilor online, fapt ce a dus la schimbarea modului în care se studiază teologia în universități și a modului în care se face cercetare, deși în același timp modalitățile de plagiere și de falsificare a lucrărilor s-au înmulțit considerabil.

Cu toate acestea, folosirea exclusivă a tehnologiei în scopul participării la viața religioasă îndepărtează pe credincioși de comuniunea autentică prin Sfintele Taine, care se poate realiza doar prin participarea fizică în biserică. Deși, din punct de vedere statistic, prin intermediul internetului, numărul celor care participă la slujbele Bisericii a crescut considerabil, totuși mulți dintre acești participanți sunt religioși, dar în felul lor (Tobias 2014). Slujbele religioase din mediul virtual aduc în același timp mutații în ceea ce înseamnă Biserica de fapt. Astfel, comuniunea credincioșilor care se împărtășesc de aceleași Sfinte Taine și se roagă împreună în același timp și spațiu nu poate fi echivalat cu ceea ce poate fi numit o privatizare a experienței religioase, fără manifestare publică. Potrivit învățăturii de credință ortodoxă, Sfintele Taine sunt slujbe în cadrul cărora harul Sfântului Duh este oferit asupra

credincioșilor aflați în acel moment în biserică în mod fizic, real (Branște 1980) și prin urmare participarea în mod virtual la cult nu este, de fapt, o participare, ci cel mult o vizionare. Așadar, valabilitatea Sfințelor Taine ține de un loc, timp, săvârșitor și primitor, iar mediul online nu poate susține acești „parametri”. Tehnologia poate veni în folosul Bisericii, dar nu va putea substitui niciodată adevărata comuniune, constituită din membrii prezenți în biserică în mod real.

De asemenea, folosirea spațiului virtual vine și cu altfel de riscuri. Internetul poate deveni un loc înșelător pentru cei ce nu își stabilesc câteva reguli de folosire a acestuia. Internetul fără discernământ poate deveni o poartă spre irosirea timpului și risipirea gândurilor într-un mod nefolositor. Faptul că, în acest spațiu, identitățile pot fi ascunse ridică probleme în materie de moralitate, internetul putând fi văzut ca „*un spațiu liber, neîncătușat de coduri morale*” (Shields 1996), și întrucât morala reprezintă un element important pentru Biserică, se poate naște un conflict de incompatibilitate.

Folosirea exclusivă a mediului virtual, în scopul participării la ceea ce numim comuniune în Biserică, poate conduce la o „pseudocomuniune”, deoarece comunicarea din online nu are aceleași valențe cu cea din offline, existând riscul pierderii caracterului personal al comunicării dintre persoane. Socializarea dintre Biserică și credincioși prin intermediul rețelelor de socializare sau al altor instrumente de comunicare din mediul virtual nu are aceeași valoare cu comunicarea față în față, calitatea comunicării virtuale fiind vizibil alterată (un fenomen existent în contextul rețelelor de socializare este reprezentat de modul în care unii credincioși ajung să comunice, referindu-se la comentariile lăsate de unii dintre aceștia la postările de pe paginile parohiilor sau al altor structuri ale Bisericii Ortodoxe. Astfel, observăm cum aceștia ajung să se rezume la a transmite mesaje scurte, clișeice, am putea spune, precum „*Amin!*” sau „*Doamne ajută!*”, expresii repetitive care nu ar trebui să înlocuiască rugăciunea individuală a fiecăruia).

Așadar, întrucât spațiul virtual a adus Bisericii atât riscuri, cât și oportunități, aceasta are îndatorirea de a păstra echilibrul astfel încât să își păstreze legătura cu întemeietorul ei, Mântuitorul Iisus Hristos. Acest echilibru și această stare hristică pot fi păstrate atâta timp cât aceste noi provocări nu schimbă nimic din esența Bisericii. Acest lucru înseamnă că Biserica nu trebuie să facă niciun fel de compromis în materie de doctrină, cult sau morală.

În adaptarea la mijloacele moderne în pastorație, Biserica trebuie să aibă stabilite niște principii clare, având drept condiție principală conformitatea cu doctrina și spiritualitatea liturgică. Preafericitul Părinte Patriarh Daniel semnala faptul că, deși în comunicare, există nenumărate mijloace, totuși trebuie să avem grijă ca formele să nu contrazică conținutul, adică pe Hristos. Prin urmare, mijloacele trebuie adaptate conținutului.

„*În comunicarea creștină nu se poate lucra cu principiul scopul scuză mijloacele, ci pentru un scop sfânt trebuie mijloace sfinte, (...) deoarece nu orice imagine și nu orice cuvânt sunt potrivite pentru cuvântul Evangheliei*” (Daniel 2003, 21).

Astfel, abordarea mijloacelor moderne de comunicare în lucrarea Bisericii presupune stabilirea unor principii de utilizare a lor și elaborarea unui set de instrucțiuni de aplicare a acestora astfel încât să nu contravină misiunii Bisericii. Comunicarea mediatică nu trebuie să excludă comunicarea interpersonală ci să fie inclusă în aceasta, astfel încât cea dintâi să nu o golească de conținut pe cea din urmă, „*ci să o ajute să se dezvolte într-un mod firesc spre comuniune*” (Popa 2013).

Încă de la apariția sa, protestantismul s-a folosit din plin de tehnologia existentă la acea vreme. Prin intermediul tiparului, confesiunile protestante au reușit să-și răspândească învățăturile într-un mod neîntâlnit până atunci, fapt ce i-a adus foarte rapid popularitatea, în detrimentul Bisericii Catolice. Încă din anii '90, multe organizații protestante au luat cu asalt mediul online, folosindu-se de acesta mai ales în scopul prozelitismului. Bisericile protestante din Statele Unite ale Americii au fost primele care au luat în considerare noul teren fertil al spațiului virtual pentru misiunea lor (Vidican-Manci 2020).

Biserica Anglicană, de altfel o Biserică cu tradiție, s-a remarcat prin prezența deosebită în mediul virtual după anul 2000 și trebuie menționat, în special, una dintre comunitățile virtuale anglicane care a avut un impact însemnat asupra unui număr mare de anglicani, și anume *Second Life – Epiphany Island* (Tobias 2014).

„Biserica Sfinților din Zilele din Urmă” (Mormonă), are propriul site încă din anul 1996, și până astăzi prezența mormonilor în acest mediu a crescut într-un ritm accelerat. Pe de altă parte, există și altfel de exemple, așa după cum se vede în cazul Martorilor lui Iehova. Deși nu interzic utilizarea internetului, totuși au o atitudine ostilă față de utilizarea lui, fiind recomandate moderația și prudența.

Celelalte religii

Islamul se înscrie, de asemenea, în lista religiilor care au îmbrățișat lumea virtuală și se folosește din plin de utilitatea acesteia. Deși există și numeroși adepți ai conservatorismului islamic jihadist, care se declară împotriva Occidentului și tehnologiei moderne (Vecoli 2013), totuși caracterul global al internetului s-a pliat foarte bine pe doctrina islamizării mondiale. Denominațiunile islamice au deseori manifestări contrastante, în raport cu lumea virtuală, însă nu putem ignora abundența site-urilor care promovează studiul Coranului și stilul de viață bazat pe *Sharia*. Întâlnim astfel site-uri care oferă posibilitatea de a face pelerinaje virtuale, mimând pelerinajul real de la Mecca (Hajj) (Vecoli 2013). Există chiar posibilitatea convertirii la Islam prin internet, dacă este îndeplinită condiția mărturisirii de credință publice, așa după cum se susține pe mai multe site-uri islamice (Mureșan 2008, 160-172).

Nici caracterul tradițional al iudaismului nu s-a izolat de direcția în care se îndreaptă tehnologia de astăzi. De fapt, numeroasele comunități evreiești formate în diaspora, care tind spre o unificare a poporului lor, au văzut în mediul online un nou

instrument care s-ar putea dovedi a fi foarte util în îndeplinirea dezideratului statului Israel. Există chiar o sectă iudaică, intitulată Chabad, care afirmă că își desfășoară activitatea online încă din anul 1988 (Golan 2013, 155-160). De asemenea, școala iudaică de gândire mistică Kabbalah se bucură de o prezență deosebită în mediul online prin numeroasele site-uri care au ca scop studiul diferitelor meditații ezoterice (Crișan 2015, 376).

Hinduismul nu este nici el străin de prezența în mediul online, religie care și-a consolidat comunitățile din afara Indiei, folosindu-se de noile tehnologii de comunicare. Datorită faptului că Hinduismul poate fi comparat cu un caleidoscop religios (Achimescu 2001), în India există manifestări variate față de spațiul virtual, însă tendința este de asimilare. Un exemplu de formă de manifestare în spațiul virtual este ceremonia numită Puja. Unii dintre cei care participă la acest ceremonial hindus consideră că o zeitate poate fi adorată și prin intermediul mediului virtual, aceasta având chiar un impact pozitiv asupra acestui mediu (Scheifinger 2013, 125). În ceea ce privește Budismul, există autori care au asociat ideea neutralizării componentei fizice a omului, prin stimularea minții, prezentă atât în universul virtual, cât și în practicile budiste (Connelly 2010, 22-31).

În mod deosebit, spațiul cibernetic a reprezentat un mediu propice pentru amplificarea fenomenului Noilor Mișcări Religioase. Ca particularitate comună a acestor mișcări, se poate observa în special caracterul sincretic al acestora (Achimescu 2012). Deși apariția acestora se încadrează din punct de vedere cronologic înaintea nașterii „*ciberspațiului*”, totuși, odată cu noile descoperiri științifice în materie de cibernetică, aceste mișcări s-au dezvoltat în mod neașteptat la nivel global. Extinderea acestui tip de organizații religioase în mediul virtual a neliniștit opinia publică atunci când unele grupări periculoase au luat o amploare îngrijorătoare. Cel mai elocvent caz este gruparea americană Heaven's Gate, în cadrul căreia, în anul 1997, s-au sinucis 39 de membri, racolați prin intermediul internetului (CNN Interactive 1997). De asemenea, oferta neopăgânismului a cunoscut o evoluție deosebită în ultimele decenii, spațiul virtual putând fi considerat ca o metamorfozare a spațiului sacru al religiilor păgâne din trecut.

Concluzii

Omul postmodern al societății de astăzi se hrănește profund din ofertele prezente în spațiul virtual, iar în contextul unei religiozități crepusculare și din ce în ce mai superficiale, acesta devine din consumator al „supermarketului virtual” în obiectul consumat, iar acest lucru reprezintă poate cel mai mare pericol al noilor tehnologii.

Religiozitatea în spațiul cibernetic nu este un fenomen atât de inofensiv pe cât cred reprezentanții celor mai netradiționale religii, dar nici un lucru atât de prejudiciabil pe cât ar considera cei mai conservatori dintre exponenții religiilor consacrate. Societatea trebuie să știe să păstreze acel echilibru necesar în orice abordare

religioasă, astfel încât credința să nu devină relativism ori fanatism. Modul în care religiile lumii s-au folosit de spațiul virtual ne arată din nou că nu orice lucru nou este rău în sine, însă pentru a păstra echilibrul menționat mai devreme, trebuie să ne amintim constant de cuvintele Sfântului Apostol Pavel: „*Toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate îmi sunt de folos. Toate îmi sunt îngăduite, dar nu mă voi lăsa biruit de ceva.*” (I Corinteni 6, 12).

Referințe

- Achimescu, Nicolae.** 2001. *India, Religie și Filosofie*. Iași: Tehnopress.
- . 2012. *Noile Mișcări Religioase*. Florești-Cluj: Limes.
- Bâru, Ionuț-Cristian.** 2018. „Evanghelia jocurilor video.” *Studia Doctoralia* (Basilica).
- Braniște, Ene.** 1980. *Liturgica specială*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- Brasher, Brenda E.** 2001. *Give me that online religion*. New York: Wiley and Sons.
- Bușcă, Elena-Adriana.** 2019. *Forme de comunicare online ale Bisericii (teză de doctorat)*. București: Universitatea din București, Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării.
- Campbell, Heidi A.** 2012. “Understanding between Religion Online and Offline in a Networked Society.” *Journal of the American Academy of Religion* Vol. 80 (No. 1): 68-76.
- CNN Interactive.** 1997. “Mass suicide involved sedatives, vodka and careful planning”. <http://edition.cnn.com/US/9703/27/suicide/index.html>.
- Connelly, Louise.** 2010. “Virtual Buddhism: An Analysis of Aesthetics in Relation to Religious Practice within Second Life Dimensions.” *Heidelberg Journal of Religions on the Internet* col. 4.1: 22-31.
- Crișan, Andrei.** 2015. „Forme religioase noi cauzate de prezența religiei în mediul virtual.” *Altarul Reîntregirii* (suplim 2): 376.
- Daniel, IPS.** 2003. „Fundamente teologice ale actului comunicațional și coordonate ale apostolatului mediatic în epoca actuală.” *Candela Moldovei* (XII, 7-8): 21.
- Echols, Erin V.** 2013. “Give Me That Online Religion: Religious Authority and Resistance Through Blogging.” *Scholar Works* (Georgia State University).
- Golan, Oren.** 2013. “Charting frontiers of online religious communities: The case of Chabad Jews.” *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds* (Routledge).
- jazenetworks.com.** 2019. “Internet connected devices per person”. <https://www.jazenetworks.com/tech-news/internet-connected-devices-per-person/>.
- Ma, Alexandra.** 2019. “Russia’s top Orthodox bishop says the internet is a tool of the Antichrist”. <https://www.businessinsider.com/internet-is-antichrist-tool-russia-orthodox-leader-says-2019-1>.

- Mayer, Jean-François.** 2000. "Les nouveaux mouvements religieux l'heure d'internet." *Cahiers de Littérature Oraie* (n. 47): 131-132.
- Metallinos, Gheorghios.** 2004. *Parohia – Hristos în mijlocul nostru*. Sibiu: Deisis.
- Mureșan, Radu Petre.** 2008. „Provocările internetului și apostolatul media.” *Teologia Pontica. Revista centrului de cercetări teologice, interculturale și ecumenice „Sf. Ioan Cassian”*, *Dialogul creștin și interculturalitatea* (Anul I, Nr. 3): 160-172.
- O’Leary, Stephen.** 1996. "Cyberspace as Sacred Space: Communicating Religion on Computer Networks." *Journal of the American Academy of Religion* 64 (4): 781-808.
- Papa Ioan, Paul al II-lea.** 1990. "The Christian Message in a Computer Culture." *Message of Holy Father John Paul II for the 24th World Communcation Day* (Editrice Vaticana).
- Parna, Karen.** 2010. *Believing in the Net. Implicit religion and the Internet Hype. 1994-2001*. Leiden: Leiden University Press.
- Popa, Gheorghe-Cristian.** 2013. *Preotul – Misionar în areopagul mediatic, Mijloace moderne de comunicare în pastorația ortodoxă*. București: Cuvântul Vieții.
- Scheifinger, Heinz.** 2013. "Hindu worship online and offline." *Digital Religion* (Routledge).
- Shields, Rob.** 1996. *Cultures of internet: Virtual spaces, real histories, living bodies*. Sage Publications.
- Stăniloae, Dumitru.** 1938. „Funcția culturală a preoțimii astăzi.” *Telegraful Român* (an LXXXVI, nr. 25): 1.
- . 1978. *Teologia Dogmatică Ortodoxă pentru Institutetele Teologice*. vol. III. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- Tobias, Andrada.** 2014. „Religia în Spațiul virtual: Bisericile din Second Life.” *Sociolink*.
- Vecoli, Fabrizio.** 2013. *La religione ai tempi del web*. Roma: Laterza.
- Vidican-Manci, Liviu.** 2020. *Propovăduirea Evangheliei în era digitală*. Presa Universitară Clujeană.
- Volkova, Yana A.** 2021. "Transformations of Eastern Orthodox Religious Discourse in Digital Society." *Religions* 12 (2): 143. <https://doi.org/10.3390/rel12020143>.